

ОНТОГЕНЕТИЧНИЙ АСПЕКТ СТАВЛЕННЯ ДО ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

Горецька О.В.

Бердянський державний педагогічний університет
кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології

Старіння людини – складний процес. Вікові зміни, зниження життєвого тону та функціональних можливостей організму, хвороби; відсутність тривалої перспективи, трансформація ціннісних орієнтирів, способу життя; зміна соціального статусу, ролі в родині та суспільстві, втрата друзів та близьких, відсутність турботи та підтримки з їх боку, звуження кола спілкування; припинення професійної діяльності та матеріальні проблеми найчастіше проходять досить болісно для старої людини.

За думкою В. Моргуна, старість як природну та здорову частину людського життя, можна й необхідно зробити щасливою для людини і корисною для суспільства, проте для цього мають бути створені певні умови [2]. Однією з них є повноцінне спілкування людей похилого віку з представниками різних вікових груп, толерантне ставлення до літніх та залучення їх в усі соціокультурні процеси суспільства. Адже в таких умовах реалізуються основні потреби людей цього віку: передання іншим досвіду, потреба у повазі, самоствердженні, приналежності до інших.

Проте, соціально-демографічна група осіб пізнього віку – одна з найбільш стереотипізованих у сучасному суспільстві. Настанови щодо старих людей часто амбівалентні: їх часто вважають і мудрими, і слабоумними; добродушними та буркотунами, завжди чимось невдоволеними; такими, що виявляють турботу про оточення, і байдужими, некоммунікбельними.

Окремі дослідники (Н. Латскі, Т. Брубакер) стверджують, що соціальні стереотипи щодо старих людей є переплетінням позитивних і негативних суджень, які впливають на ставлення до них суспільства. Однак більшість вчених роблять висновок про домінування в сучасній культурі негативних

стереотипів щодо людей похилого віку. Наприклад, вважається, що старі люди є слабкими й немічними, неспроможними повноцінно працювати, бідні, не живуть повноцінним життям, консервативні, ригідні, культурно відсталі, не приносять користі суспільству, неприязні у ставленні до молоді тощо. Ці стереотипи підтримуються культурною традицією, посилюються засобами масової комунікації, соціальним оточенням.

Такі стереотипи заважають сприймати людей похилого віку диференційовано, і формують негативне ставлення, конфліктні взаємини та викликають прояв ейджизму – хибного, негативного упередженого ставлення суспільства до людей будь-якої вікової категорії, але найчастіше мається на увазі стереотип похилого віку; їх знецінення, приниження та дискримінація [1]. Це не тільки перешкоджає повноцінному проходженню адаптації в період пізньої дорослості, але за певних негативних моментів (наприклад, хвороба, самотність тощо), навпаки, сприяє соціально-психологічній дезадаптації особистості в старості.

На думку Р. Батлер, якій увів термін «ейджизм», психологічними причинами його розповсюдження в сучасному європейському суспільстві щодо людей похилого віку є глибоко прихована тривожність молодих і зрілих людей, їх особиста відраза та неприязнь до старості, хвороб, інвалідності, немічності, непотрібності та смерті [1]. Цей страх власної старості та смерті є однією з головних причин виникнення геронтологічного ейджизму (джейнізму) та упереджень стосовно старості. Люди похилого віку асоціюються з процесом старіння та смертю, тому молодь намагаючись дистанціюватись від свого страху кінця життя, приховують свої страхи за стереотипами та упередженим негативним ставленням до людей похилого віку. Молодь розглядає старість як щось окреме від них, те, що з ними ніколи не станеться, адже ще в порядку їх розумові здібності, фізичні можливості. Вважає, що старі люди зазвичай йдуть перевіреними шляхами, малоактивні, нездатні до сприйняття нових ідей, ригідні, обтяжені різними труднощами, сварливі й прискіпливі тощо.

Взагалі сприйняття людей похилого віку іншими спирається на механізми соціальної перцепції, прояв яких залежить від вікових та індивідуальних особливостей того, хто вступає в контакт з людьми похилого віку. Наприклад, маленька дитина сприймає стару людину як мудру й досвідчену, тобто позитивно. У підлітковому та юнацькому віці сприйняття старої людини не є таким однозначним. Незважаючи на зовнішні прояви поваги до людей похилого віку, юнаки та юначки найчастіше ставляться до них дещо критично та амбівалентно: від поваги і співчуття до повного заперечення їхньої соціальної значимості.

Негативне ставлення до старшого покоління, яке представляє третій і четвертий вік, не тільки свідчить про недостатній рівень культури в соціумі, деформацію моральних категорій і етичних принципів у дорослих і молоді, але й чинить деструктивний психологічний вплив на осіб літнього й похилого віку, які є частиною кожного суспільства.

Отже, наявність таких стереотипів щодо старості свідчать про те, що суспільство досі не знайшло адекватних форм взаємодії з цією віковою категорією. Вкрай важливим є підвищення їх психологічного благополуччя, створення позитивного образу старості серед молоді, зменшення явища ейджизму, підвищення загального рівня толерантності до людей похилого віку.

Представники різних вікових груп по різному сприймають старість. Так, жінки, як правило, мають позитивні уявлення про старість. Вони асоціюють похилий вік з мудрістю, досвідом, теплом, повагою, допомогою, порадою, підтримкою, але, разом з тим, бачать і негативні ознаки похилого віку: непривабливість, хвороби, самотність, зморшки, сивину, немічність тощо.

Уявлення про старість та ставлення до неї у чоловіків має певні вікові особливості. Так, юнаки, як правило, не замислюються про старість і не приймають її. Наприклад, асоціюють старість так: відпочинок, допомога, досвідченість, приклад, поради; безвихідь, самотність, нав'язливість, незрозумілість. Чоловіки у віці 22-35 років, як правило, мають негативні асоціації щодо старості; люди похилого віку представляються їм

безперспективними, обмеженими, пасивними, залежними, непотрібними. Для них літня людина асоціюється із занепадом сил, енергії, рухливості, активності, здоров'я та зниженням можливостей кар'єрного зростання. У більш зрілому віці чоловіки частіше мають позитивні асоціації до процесу старіння. Однак, пов'язують його з фізичною непривабливістю і проблемами зі здоров'ям. А чоловіки у віці від 55 років і старше асоціюють старість з позитивними конотаціями: досвід, мудрість, визнання, відповідальність, допомога, турбота, приклад, поради [3].

Отже, з віком у людини зростає число негативних оцінок пізнього віку і старості й вже до 25 років формується стійке її неприйняття і негативне ставлення до людей похилого віку.

У нашому дослідженні брали участь 124 особи різної статі віком від 10 до 29 років, з них 24 – молодших школяра; 58 – підлітків та 42 – представника юнацького віку. Використовували діагностику рівня емпатії «Шкала емоційного відгуку» А. Меграбяна і Н. Епштейна, проєктивні методики «Яким я уявляю себе у старості» та «Якою я уявляю старість», метод опитування.

За результатами дослідження були отримані такі дані:

- 83,3% молодших школярів ставляться до людей похилого віку толерантно, шанобливо; 16,7% – нейтрально; старість та людей похилого віку уявляють стереотипно.

- 48,3% підлітків виявили низький рівень загальної емпатії, 37,9% – середній і лише 13,8% – високий рівень загальної емпатії. За результатами анкетування: нейтральне ставлення мають 36,2% опитуваних, негативне – 27,6%, позитивне – 36,2%. На малюнках зобразили свою старість негативно 39,7%; 31% підлітків намалювали позитивний Я-образ старості; 22,5% підліткам було важко уявити себе старими; 6,8% зобразили різні аспекти старості.

- 69% студентської молоді уявляють свою старість позитивною та щасливою. 31% не змогли уявити себе у старості, з них 21,4% проявили високий рівень загальної емпатії та позитивне ставлення до людей похилого

віку і 9,6% виявили негативне ставлення до старості взагалі та людей похилого віку і середній рівень загальної емпатії.

Отже, результати дослідження виявили, що найнижчі показники загальної емпатії та найвищі – негативного ставлення до людей похилого віку, діагностуються серед старших підлітків. Саме в цій віковій групі домінує інтолерантне ставлення до людей похилого віку, міжпоколінні проблеми та конфлікти. Найбільш позитивні характеристики старості та людей похилого віку надають молодші школярі. Студентська молодь здебільшого позитивно, толерантно ставляться до людей похилого віку, виявляють високий та достатній рівні загальної емпатії, відсоток негативного ставлення серед них низький.

Отже, необхідна розробка корекційно-розвивальних програм щодо формування позитивного ставлення до людей похилого віку в різних вікових групах, зменшення явища джейнізму, розвитку толерантності та емпатії до людей похилого віку; поліпшення міжособистісної взаємодії між підлітками та людьми похилого віку. Впровадження програм буде сприяти кращій адаптації людей похилого віку до нових умов життя, пошуку нових орієнтирів у життєдіяльності, формуванню позитивного ставлення до старості й прийняття себе та факту старіння, розкриттю власних ресурсів задля психологічного благополуччя, активного та повноцінного життя.

Література:

1. Березіна О.О. Ейджизм у суспільстві: проблеми пізнього віку. *Актуальні проблеми психології. Том VIII : Психологічна теорія і технологія навчання* / за ред. С.Д.°Максименка, М.Л. Смульсон. – К. : Міленіум, 2008. Вип. 5. С. 3–10.
2. Зелюк В.В., Моргун В.Ф., Устименко Т.А. Особистість в освіті : парадигма культури : монографія. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2011. С. 27–35.
3. Зуєва А.О. Особливості соціально-психологічної безпеки особистості старої людини в умовах трансформації соціальних відносин. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Серія: «Психологія»*. 2016. №2 (40) Т. 21. С. 74–81.